

**Landmeter aan het
hof van Gelderland,
ingenieur des konings
in Noorwegen**

Martin Hendriks

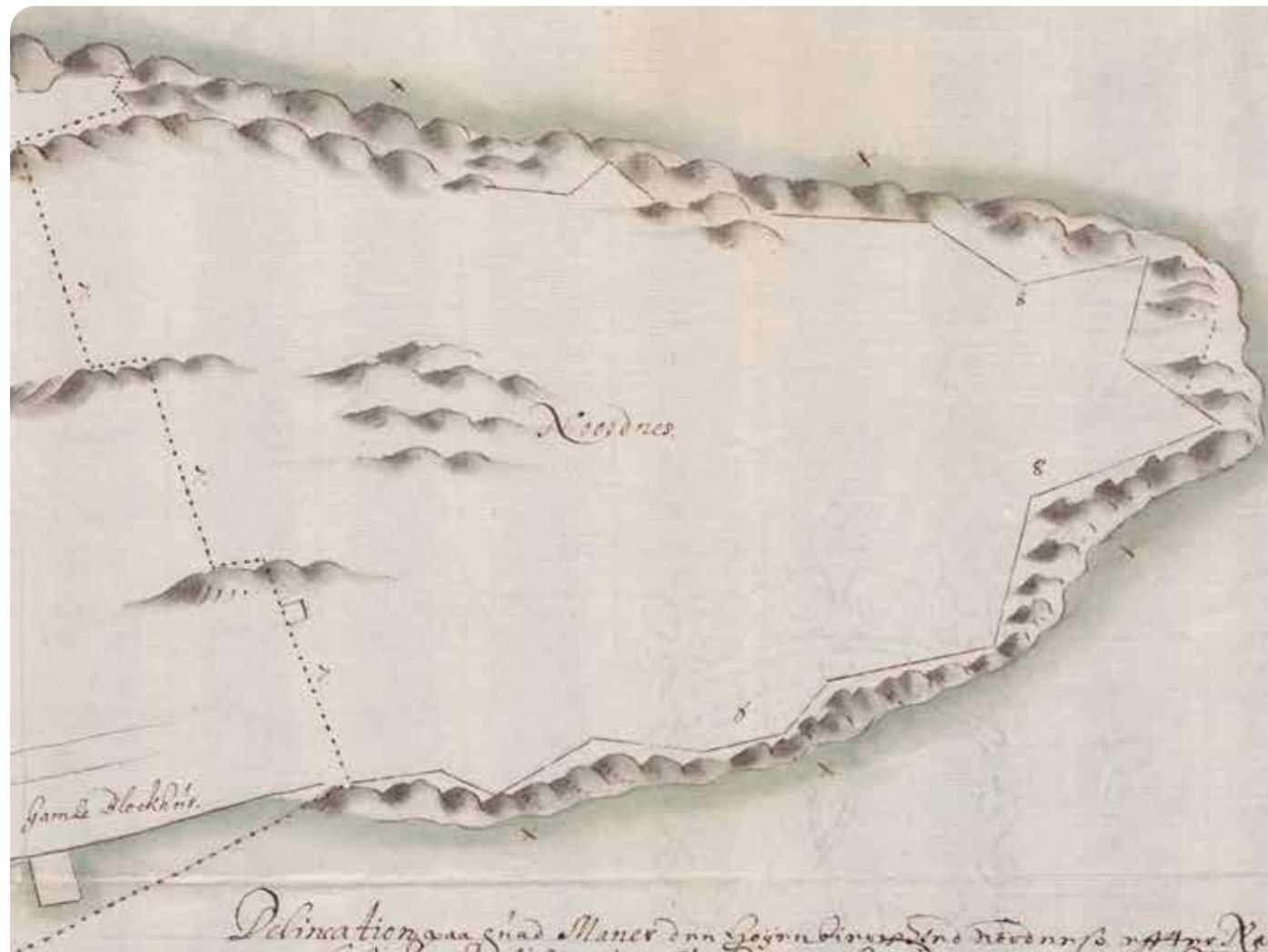

Voor Tineke

Isaac van Geelkercken
(1615-1672)

**Landmeter aan het
hof van Gelderland,
ingenieur des konings
in Noorwegen**

Martin Hendriks

Delination xaa shad Maner enn Begun dionne ene dionne nstne Kaitren, brt
inn gyst van Postificerit, Inez vidi re Consideret att langi vandenit x, som
Inaccessibel na ingon van autemmit dion xaa nstne dionne Andre.

1. Paa druen And re nu got oxgang, og bebyggelt bost att beboas paa den Maane som affslutning nu.
2. Lomme face og flang liggne rafter Naturen paa et blyxre og tan med et got Bryst
Unges gleder for Residentz.
3. Lomme Gerdine liggne dægt og tan ind i en fast lae højt og bygget Inden for
med et aloruriforme pille blinder vedvædige og paa brygg Andre 4. slotet, paa det
der siges skædet nu bered i det anden lunde kommit
5. Lomme flange og face re hvar, skal mind et got lode dægt thone og stædet
for hvar.
6. Lige ligger nu aff Naturen treck rigene paa blyxren, og tan med et got Bryst
lomme for den att paa nogle Andre skal kullib) gleder for Residentz, rafter som
Voller Unger aff ingnu And blyxre lomme dægt. Mens lomme dægt paa alle
Ande, Principal de lomme 7. om lomme sig i Waage, og nu der med
aff lomme for brygg skædet Noeddy, i en der tie drist Deffensien lunde
Gætte, Lige tie den games lomme dægt 8. for sig gleder, rafter dægt
dægt lomme dægt nu.

In the presence of the Christian community and the people of the town of
 St. Mary's, the following persons were present:

27/5/53
 27/5/53

Inhoud

Voorwoord	8
Inleiding	9
Isaac van Geelkerckens afkomst, jeugd en opleiding	13
Zelfstandig landmeter en gezworen landmeter van Nijmegen	16
Ingenieur van de Deense koning	52
Bijzondere Noorse kaarten en postmeester-generaal	128
Terug naar Gelderland	146
Slotbeschouwing	180
Woord van dank	184
Over de auteur	185
Noten	188
Geraadpleegde bronnen	196
Geraadpleegde literatuur	198
Register	
Persoonsregister	202
Geografisch register	203
Zakenregister	205
Verantwoording van de afbeeldingen	207
Colofon	208

Joy jans }
yhoel jans } mants
kassij gyltelt }

Snijg meeningh }
aeltje lantent } Barent
ijtje dier } D. R. petrij.

Corb garmant }
Dewide garmant } aeltje
aeltje dier }

Joy garmant }
Symon jacobelt } dabit.
meltje dier }

kise feringh }
aplanie dant } fetriche
meltje dant }

Willen jans }
maritje daniel } willen
Jesie van dier }

pietere de dier }
jara hofmarant } Elisabeth
Jaquas de dier } Elisabeth
alreeling de marant }

Laet gildere }
aligant de dier } Isaac
Jupman de dier }

Joy garmant }
n } garmant.
maritje jacobelt }

angstijz willen }
trijutje overant } Jay.
garmantje garmant }

albet albetje }
maritje jacobelt } ongec
garmantje garmant }

Joy pante }
trijutje daniel } cristijn
alreeling van dier de dier }

Laet garmant }
garmantje jacobelt } garmant.
garmantje garmant }

garmant garmant }
karmantje daniel } daniel
karmantje daniel }

garmant garmant }
fom mottje garmant } garmant
armantje armantje }

albet barantje }
mottje willen } fantiche
fantiche garmant }

Joy garmant }
Joy alts van dier }
maria van dier } fantiche
Elisabet garmant }

pietere jans }
trijutje dier } daniel.

Willen garmant }
maritje daniel } daniel
meltje dier }

garmant jans }
elbetje jacobelt } garmant
maritje warmant }

Laet dier }
garmantje dier } margriet
Joy fantiche }

Maet & marantje }
maritje daniel } daniel
Jupmanje garmant }

Joy dier }
Silgout jans } daniel

Laet jans }
Jandje jans } Jandje
garmantje jans }

Jaquas de dier }
bark van dier } margriet
Jandje jans }

Joy dier }
garmantje garmant } aeltje
meltje dier }

Symon garmant }
meltje daniel } fantiche
Laet daniel }

Laet jans }
aeltje garmant } albet.
aeltje jans }

albet garmant }
meltje dier } aeltje
aeltje willen }

Joy garmant }
aeltje garmant } garmant
jara garmant }

Dier garmant }
trijutje daniel } garmant
fantiche daniel }

garmantje daniel }
armantje daniel } aeltje
ama daniel }

S 28. day vo
D. R. petrij.

Isaac van Geelkerckens afkomst, jeugd en opleiding

Amsterdam en Leiden 1615-1626

Op 25 juli 1615 verzamelde zich een gezelschap in de Nieuwe Kerk in Amsterdam voor de doop van de eerstgeboren zoon van Nicolaes van Geelkercken en Abigael de Vaerne. Susanne de Vaerne, zus van moeder Abigael, trad op als getuige. De vermelding van deze gebeurtenis in het doopregister van de Nieuwe Kerk is het eerste schriftelijke bewijs van het bestaan van Isaac van Geelkercken.⁴ In die tijd was het vanwege het hoge kindersterftecijfer gebruikelijk om kinderen al vrij snel na de geboorte te dopen. We kunnen dus aannemen dat Isaac van Geelkercken in juli 1615 geboren is.⁵

In de geschiedschrijving is de informatie over vrouwen rond-uit schaars. Zo ook in het geval van Isaacs moeder Abigael de Vaerne, hoewel van haar toch wat biografische feiten bekend zijn. Zij was de dochter van het echtpaar Jacob en Hester de Vaerne uit Antwerpen. Van haar moeder Hester is alleen bekend dat zij in Amsterdam actief was als kamerverhuurster.⁶

Over vader Nicolaes van Geelkercken is meer bekend. Dat mag geen wonder heten, wanneer we de vermelding lezen in het *Biographisch woordenboek van Noord-Nederlandse graveurs* van Waller uit 1938.⁷ Hier vinden wij onder de naam 'Geilkercken, Nicolaes van (Van Geelkercke, van Geylekercken)' een indrukwekkende reeks ambachten: plaatsnijder, etser, kaartgraveur, uitgever, tekenaar, landmeter, kaartafzetter, boekdrukker en schrijver. Als geboorteplaats van Nicolaes noemt Waller het Gelderse Scherpenzeel, omdat Nicolaes zelf in diverse bronnen de toevoeging 'Van Scherpenzeel' bij zijn naam hanteert.

Zowel over de afkomst van Nicolaes van Geelkercken als zijn handel en wandel rond het geboortjaar van Isaac is lange tijd veel onduidelijk geweest.⁸ Aan de hand van een aantal akten rond een delicate kwestie die in de jaren 1612-1613 voor de Commissarissen van Huwelijks Zaken van het Amsterdamse gerecht werd behandeld heeft Peter Meurer kunnen vaststellen dat de geboorteplaats van Nicolaes Scherpenzeel moet zijn, een ongeveer vier en een halve kilometer ten zuiden van Geilenkirchen gelegen dorpje in het hertogdom Gulik.⁹ Uit het artikel van Meurer blijkt verder dat Nicolaes' vader Arnold heette en dat Nicolaes sinds 1603 in Amsterdam verbleef en in de tijd van Isaacs geboorte een uitgeverij 'By de oude Haarlemmersluys' runde.¹⁰

Meurer veronderstelt, dat Nicolaes in de jaren 1612-1613 in Leiden heeft verbleven en in Leiderdorp getrouwd is met Abigael de Vaerne. Dit is echter onwaarschijnlijk, ook al wijst Meurer op een gegraveerd portret van prins Maurits van de hand van Nicolaes, waarin de inscriptie 'Tot Leyden'. Van der Meulen ondergraaft dit argument echter overtuigend.¹¹ Het huwelijk tussen Nicolaes van Geelkercken en Abigael de Vaerne in 1613 te Leiderdorp is zowel in de literatuur als in de historische bronnen niet verifieerbaar gebleken. Maar zelfs als deze aanname juist is, hoeft dit nog niet te betekenen dat het echtpaar ook daadwerkelijk in Leiden gewoond heeft. Het kwam in die tijd vaak voor dat echtparen in andere plaatsen dan hun woonplaats in de echt verbonden werden.¹² Van der Meulen veronderstelt dat Nicolaes in de periode vóór 1616 zelfs in Friesland gewoond kan hebben.¹³ Hij stelt dit omdat Nicolaes meerdere gegraveerde portretten in opdracht van het Friese Hof heeft vervaardigd en in 1616 de plattegronden heeft vervaardigd van alle Friese steden ten behoeve van de *Rerum Frisicarum Historia* van de Groningse professor Ubbo Emmius (1547-1625). Tegen deze redenering zijn verschillende bezwaren in te brengen. Ten eerste zijn zowel de portretten als de kaarten naar bestaande voorbeelden gestoken. De portretten zijn gravures naar schilderijen, terwijl voor de kaarten bestaande getekende kaarten als model gediend hebben. Bovendien draagt geen van deze platen een Friese plaatsaanduiding en is er uit overige bronnen geen verblijf van Nicolaes in het Friese bekend. Vervolgens

Afbeelding 1.

Uit dit uittreksel uit het doopregister van de Nieuwe Kerk in Amsterdam blijkt dat Isaac van Geelkercken op 25 juli 1615 in deze kerk gedoopt werd

Amsterdam, Stadsarchief, toegangsnummer 5001, inv.nr. 39, folio 196v., pp. 392-393

Zelfstandig landmeter en gezworen landmeter van Nijmegen

Arnhem en Nijmegen 1629-1644

Hoewel Nicolaes al sinds 28 juni 1628 in Gelderland aan het werk was, had hij er nog geen vaste aanstelling. Waarschijnlijk was hem de functie van *Landmeter Ordinaris* die vrijkwam door Kempincks overlijden al toegezegd. Dat zou in ieder geval verklaren waarom hij zijn gezin nog voor zijn officiële aanstelling in januari 1630 naar Arnhem haalde. Isaac was toen bijna veertien jaar oud. Naast hem en zijn ouders bestond het gezin Van Geelkercken uit zijn zusjes Marijtje en Elisabeth en zijn jongere broers Jacob en Arnold. Elisabeth, Jacob en Arnold waren respectievelijk drie, zes en zeven jaar oud. Over de geboorte van Marijtje hebben we geen gegevens. Zij wordt voor het eerst genoemd in het Leidse Hoofdgeldregister uit 1622 en was dus ouder dan Elisabeth, Jacob en Arnold. Uit de feiten die we kennen van de beide rechtzaken voor de Huwelijks Commissarissen te Amsterdam vóór Isaacs geboorte kunnen we concluderen, dat ze jonger moet zijn geweest dan Isaac. Marijtje is niet in Amsterdam geboren, zoals Meurer dacht, maar in Leiden.²⁷ Verder weten we, als eerder genoemd, dat er in 1616, een jaar na Isaacs geboorte, een kind van Nicolaes en Abigael begraven werd vanuit de huurwoning aan het Rapenburg.²⁸ Ook op 24 september 1621 werd een kind van Nicolaes van Geelkercken naamloos vanuit de Pieterskerk begraven. Marijtje is dus geboren in 1617-1618 of 1622 en moet bij de verhuizing naar Arnhem in 1629 tussen de zeven en twaalf jaar oud zijn geweest.

Isaacs eerste activiteiten als landmeter en kaartmaker

Al vanaf het begin van Nicolaes' Arnhemse activiteiten is Isaac als zijn leerling en assistent opgetreden, getuige zijn eerste officiële kaart van de tiendvrije en tiendbare landen onder Hien van 3 maart 1631. De kaart draagt het opschrift: 'Gekaertiert door Isaac Geelkerck ende overseen ende gecorigiert door mij Nicolaes Geelkercken.'²⁹ Of Isaac de landerijen ook opgemeten heeft, is niet met zekerheid te zeggen, maar onwaarschijnlijk, omdat anders als bijschrift 'Gemeten ende gekaertiert...' gebruikt zou zijn. De kaart wordt wel als een proeve van bekwaamheid gezien en als bewijs aangevoerd dat Isaac door zijn vader opgeleid zou zijn. Ze heeft daarnaast daadwerkelijk als officieel stuk gediend in een proces rond een geschil over tiendbare en niet tiendbare landerijen. De geel aangemerkte landen op Isaacs kaart zijn tiendbaar, terwijl de groene tiendvrij zijn. Als het al een proeve van bekwaamheid betreft, dan is het zeker geen leerlingenstuk.

De kaart is eenvoudig van uitvoering, in vergelijking met een groot deel van Isaacs latere kaarten, maar heeft de volwassen uitstraling die ook de landmeterskaarten van Nicolaes uit die tijd kenmerken, compleet met fraai uitgevoerde kompasroos en schaal aanduiding. De stijl en het handschrift van Isaac zijn in deze tijd nauwelijks te onderscheiden van die van Nicolaes, waardoor identificatie van niet gesigneerde kaarten moeilijk is. Het is dan ook niet te zeggen of Nicolaes inderdaad eigenhandige correcties op de kaart heeft aangebracht en zo ja, welke dat dan zijn. Van Isaac zijn geen beëdiging of admissie bekend. De verklaring van Nicolaes op deze kaart, dat hij de kaart bekeken en gecorrigeerd heeft, maakt aannemelijk dat Isaac in die tijd nog geen admissie bezat en dus nog niet als zelfstandig landmeter mocht optreden.

Het landmetersberoep was van oudsher een beschermd beroep. Daarom genoten de opmetingen van de officiële landmeter een hoge mate van autoriteit, tenzij hij aantoonbaar verkeerd gemeten had.³⁰ Dit is niet verwonderlijk, omdat de opmetingen en kaarten van de landmeters gebruikt werden als officiële bewijsstukken bij gerechtelijke uitspraken over eigendomsrechten en grensgeschillen. Zo stelde de *Landmeter Ordinaris*

van Gelderland niet zelden de juiste ligging van de grenzen van het hertogdom met de naburige vorstendommen vast. Kaarten met betrekking tot het onderhoud van dijken en rivieren leidden meer dan eens tot juridische en materiële consequenties. Er werd daarom een aantal eisen gesteld aan de aankomende landmeter voor hij het beroep in de praktijk mocht uitoefenen. De kandidaat moest meerderjarig en van protestantse religie zijn (voorwaarden die golden voor alle openbare functies in de Republiek). Specifieke vaardigheden van het landmetersberoep werden getoetst met een examen.³¹ Behalve via de opleiding aan de Duytsche Mathematique was er een andere manier om aan de vereiste admissie te komen, waarbij men een rekest bij het Hof indiende en vervolgens een examen kon afleggen. Hierbij trad de fungerende *Landmeter Ordinarius* als examinerator op. Zowel het rekest als het uiteindelijke examenresultaat werden protocollair vastgelegd. Van beide bestaan over Isaac geen documenten. Het is dan ook interessant om in het archief van het Hof van Gelre een resolutie aan te treffen die de autorisatie van toekomstige landmeters aan het hof reguleert.³² Hierin zijn de eisen tot het behalen van het examen en, bij een uiteindelijke aanstelling, het afleggen van de eed vastgelegd. Opmerkelijk is de datering, namelijk 27 januari 1657, luttele dagen voordat Isaac van Geelkercken aangesteld werd als *Landmeter Ordinarius* aan het Gelderse Hof, waarmee hij zijn dan overleden vader opvolgde.³³

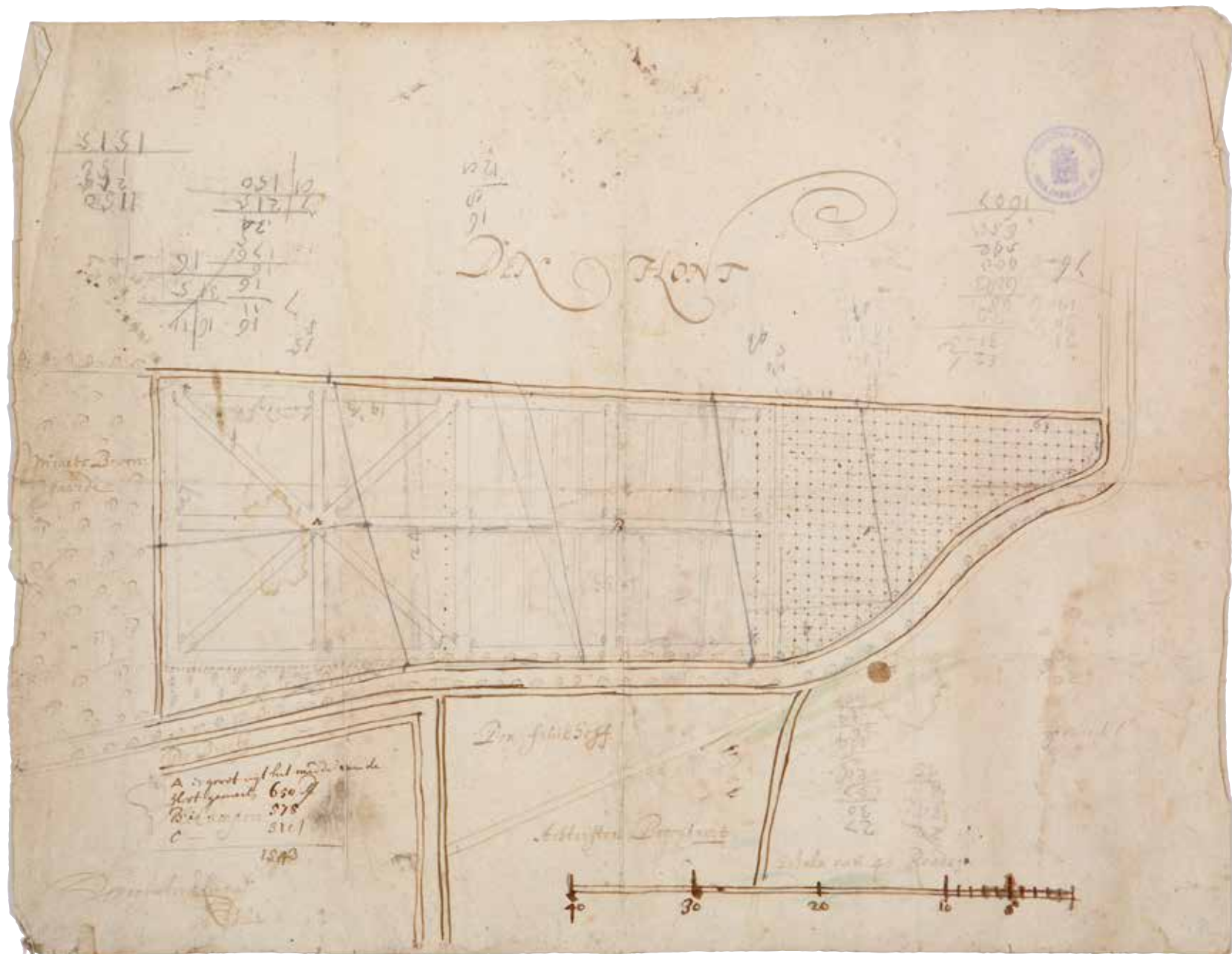
Hoe komt het dat Nicolaes en Isaac allebei aangesteld zijn als officieel landmeter aan het Gelders Hof en daarbij wel de vereiste aanstellingseed afgelegd hebben, maar van beiden geen admissies als landmeters met een voltooide opleiding bekend zijn? Hoewel hierover niets in de archieven te vinden is, is de gang van zaken rond de benoeming van Nicolaes verklaarbaar. Toen hij aangesteld werd als vervanger van de oude en zieke landmeter Kempinck, werd hij benoemd op voorspraak van professor Johannes Isacius Pontanus van Harderwijk (1571-1639), die belast was met het schrijven van de *Historiae Gelricae*, een belangrijke geschiedenis van het hertogdom. Hiervoor moest een groot aantal kaarten en plattegronden gemaakt worden. De aanbeveling van Pontanus was, naast het feit dat Nicolaes op dat moment al een lange carrière als kaartmaker en graveur achter de rug had, blijkbaar voldoende. Op het moment

dat Kempinck overleed en er een opvolger moest komen, was Nicolaes al enige tijd in daadwerkelijke dienst aan het Gelderse Hof en men had zijn werk uitvoerig kunnen beoordelen. De aanstelling kon dus zonder bezwaar plaatsvinden.

Het was zeer gebruikelijk dat de fungerende landmeter diende als examinerator: Nicolaes' verklaring op Isaacs eerste kaart uit 1631 kan als zodanig geïnterpreteerd worden. Ook een getuigenis die Nicolaes over de cartografische vaardigheden van zijn zoon Jacob aflegde voor het Gelderse Hof in 1643 mag in dit licht gezien worden.³⁴ Het lijkt dus aannemelijk dat Isaac in de eerste Arnhemse jaren daadwerkelijk door zijn vader in de praktijk opgeleid is en hem al vroeg heeft geassisteerd.

Na de kaart van de omgeving van Hien uit 1631 kwam Isaac al snel met zelfstandige kaarten. Hij werd toen blijkbaar al erkend als volleerd landmeter. Tot nu toe werd de eerst bekende zelfstandige kaart gedateerd op 19 oktober 1635, namelijk een kaart van de Rijn voor de Manens- of Koningswaard.³⁵ De kaart werd gemaakt in opdracht van de Rekenkamer en kan als erkenning gezien worden van de acceptatie van Isaac als officieel en volwaardig landmeter.³⁶ Misschien is het deze opdracht geweest die hem een jaar later de functie van 'stadts gesworen wijnroeder ende landtmeter' in Nijmegen opleverde.³⁷

De vraag is of Isaac niet al eerder kaarten in opdracht heeft gemaakt. Zo bevinden zich twee kaarten in het Oud Archief van de stad Arnhem bij een rekest uit 1754 van de geërfd en omtrent Bloemblijk, een gebied net buiten de stad Arnhem, gelegen aan de weg naar de Sint-Janspoort en aan de Sint-Jansbeek.³⁸ Aan dit gebied grenst het Cranevelts Spijcker, een hoeve met hof en boomgaard die op zijn beurt weer grenst aan het perceel van jonkheer van Sonsbeek, de naamgever van het huidige park Sonsbeek. Het Cranevelts Spijcker was midden zestiende eeuw eigendom van jonkheer Joost van Cranevelt, Raad van Gelderland, en was in 1754 in het bezit van een zekere I.C. du Cruzet. Het rekest beschrijft een weg over de Bloembeleyck en het Cranevelts Spijcker, waarbij de openbaarheid van deze weg en de noodzaak tot onderhoud ervan ten nutte van het algemeen belang beargumenteerd wordt.

Afbeelding 5.

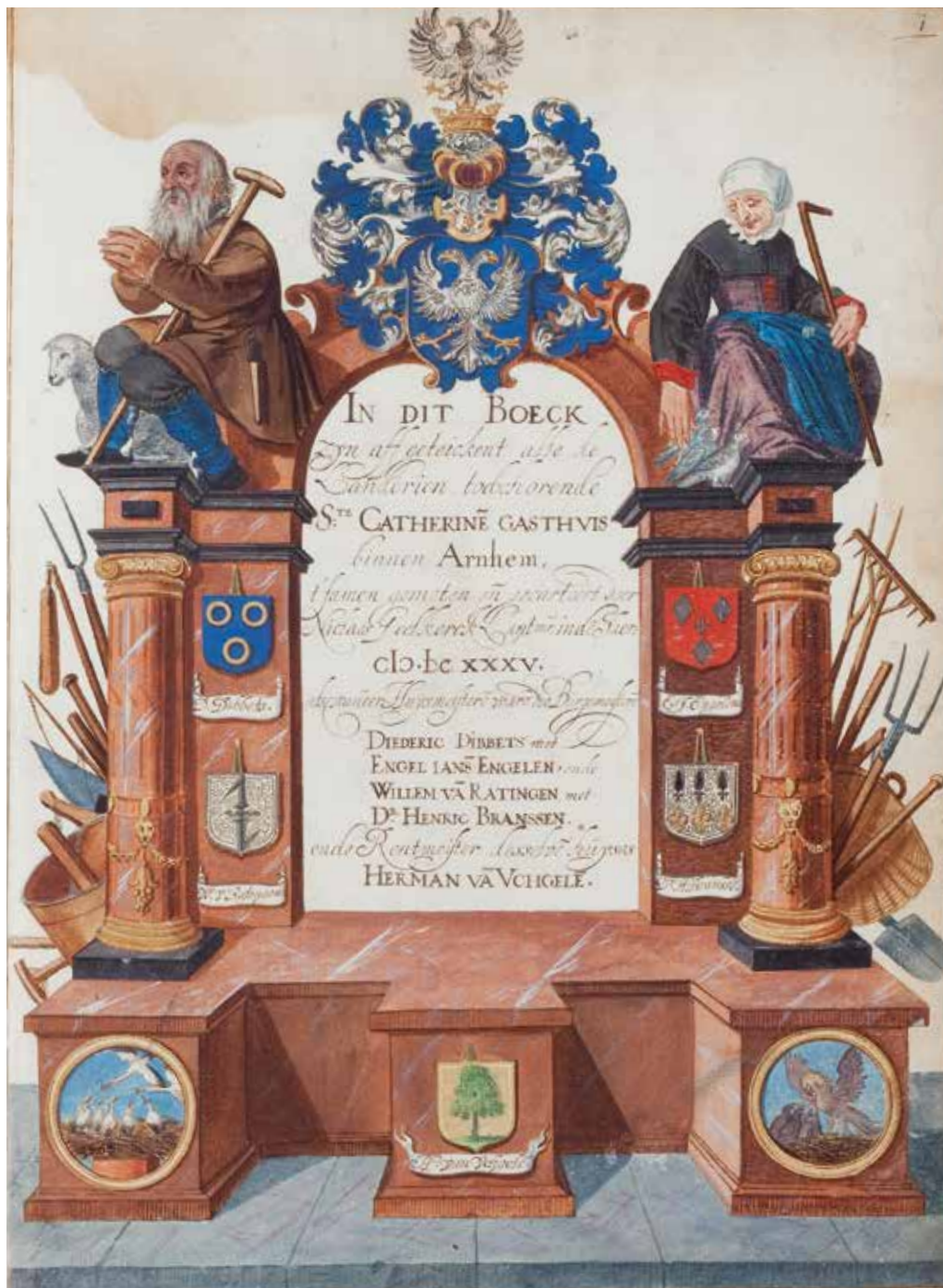
Een kruithof bij het kasteel van Culemborg, 1633

Arnhem, Gelders Archief, 0370-4547A, -0003 en -0004, Isaac van Geelkercken, Public Domain
Mark 1.0 licentie

kaart van Van Baden is gedateerd 1633. Ook in dit geval kan het dus om zeer vroege schetsen van de jonge landmeter gaan.⁴²

Een jaar na de twee kaarten van het Cranevelts Spijcker verschenen diverse kaarten in opdracht van het Sint Catharina Gasthuis, die later mede het beroemde (hierna nader besproken) kaartboek vormden en waartoe vader en zoon Geelkercken nauw samengewerkt hebben. De eerste kaart in dit boek beslaat juist het gebied dat Isaac in de kaarten van het Cranevelts Spijcker in kaart heeft gebracht (afb. 7). Het is mogelijk dat Isaac in dit gebied zowel de metingen voor Cranevelts kaart als die van het Sint Catharina Gasthuis

gedaan heeft. De stijlovereenkomst tussen de kaarten is treffend. Op de kaart in het boek van het Sint Catharina Gasthuis zijn de percelen behorende bij Cranevelts Spijcker niet als zodanig aangegeven. Toch dringt samenhang tussen het ontstaan van deze beide kaartprojecten zich op. Zijn beide gelijktijdig ontstaan? En verradt dit misschien een belangrijk aandeel van Isaac in de eerste kaart in het kaartboek van het Sint Catharina Gasthuis?

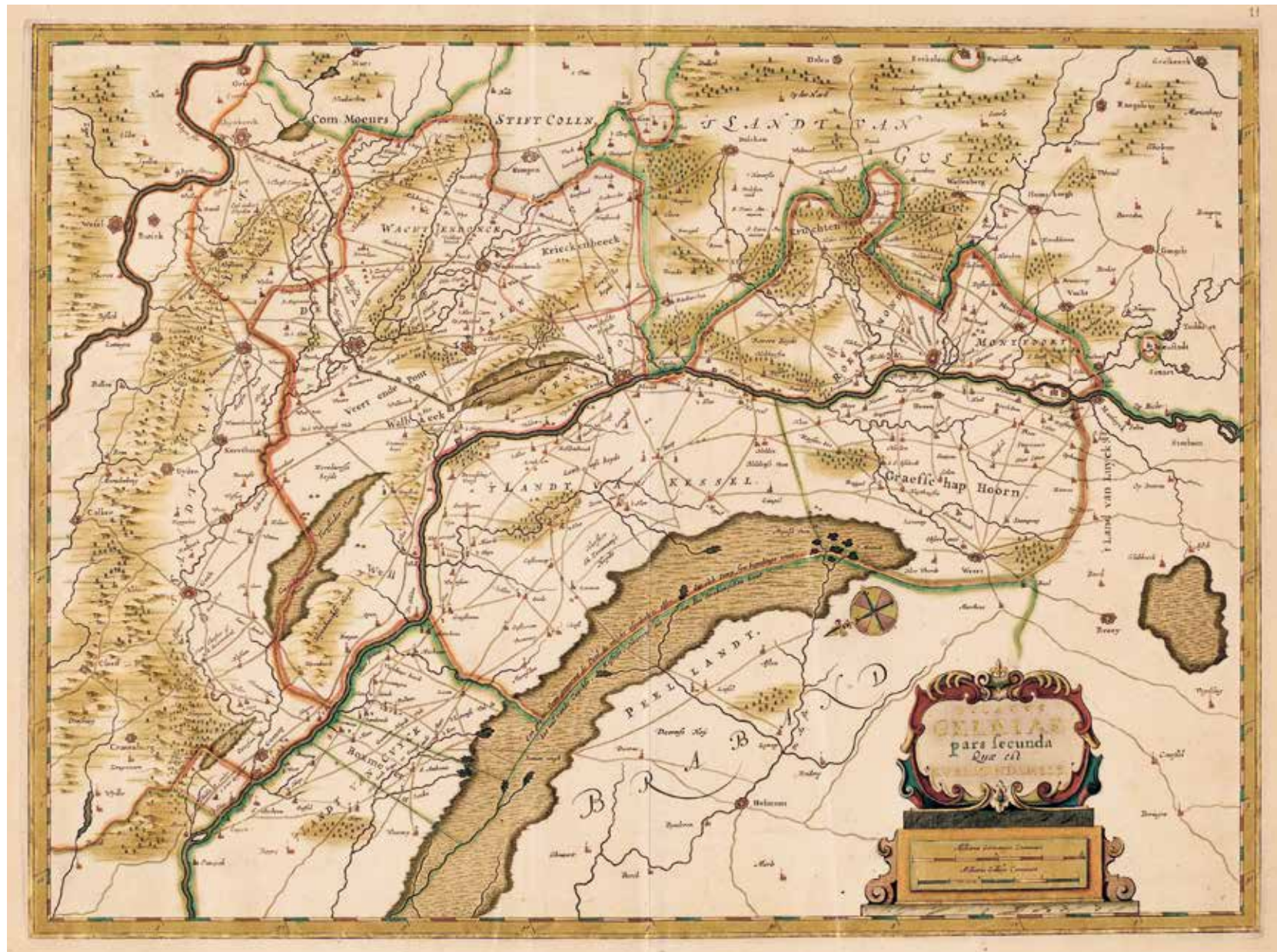
Afbeelding 6.
Het prachtig verluchte frontispice (voorblad)
van het Kaartboek van het Sint Catharina
Gasthuis

Arnhem, Gelders Archief, 2001-558-0001, Nicolaes en Isaac
van Geelkercken

Het Kaartboek van het Sint Catharina Gasthuis

Het Gelders Archief te Arnhem bezit een prachtig verlucht kaartboek van de landerijen van het Sint Catharina Gasthuis in groot formaat.⁴³ Hoewel op de titelpagina Nicolaes van Geelkercken als maker van de kaarten in het boek vermeld staat, blijkt uit het onderschrift van het grootste deel van de kaarten dat deze gemeten en in kaart gebracht zijn door zowel Nicolaes als Isaac. Voor een belangrijk deel een gezamenlijk project dus.

Er zijn uit de zestiende en zeventiende eeuw in de Nederlanden meerdere kaartboeken bekend, die dienden als grondboekhouding voor abdijen, kloosters en gasthuizen. In hun artikel over de restauratie van een kaartboek van het Amsterdams Burgerweeshuis presenteren Marc Hameleers en Elizabeth Nijhoff Asser drie definities voor het begrip kaartboek uit het *Kartografisch Vakwoordenboek*. In de eerste wordt het kaartboek onderscheiden van de atlas en dus gedefinieerd als een verzameling zelfstandige, oude kaarten, samengebonden tot een boek, dat niet het karakter heeft van een atlas. Wat het karakter van een atlas is, en hoe het kaartboek daarvan afwijkt, blijft echter

Afbeelding 11.

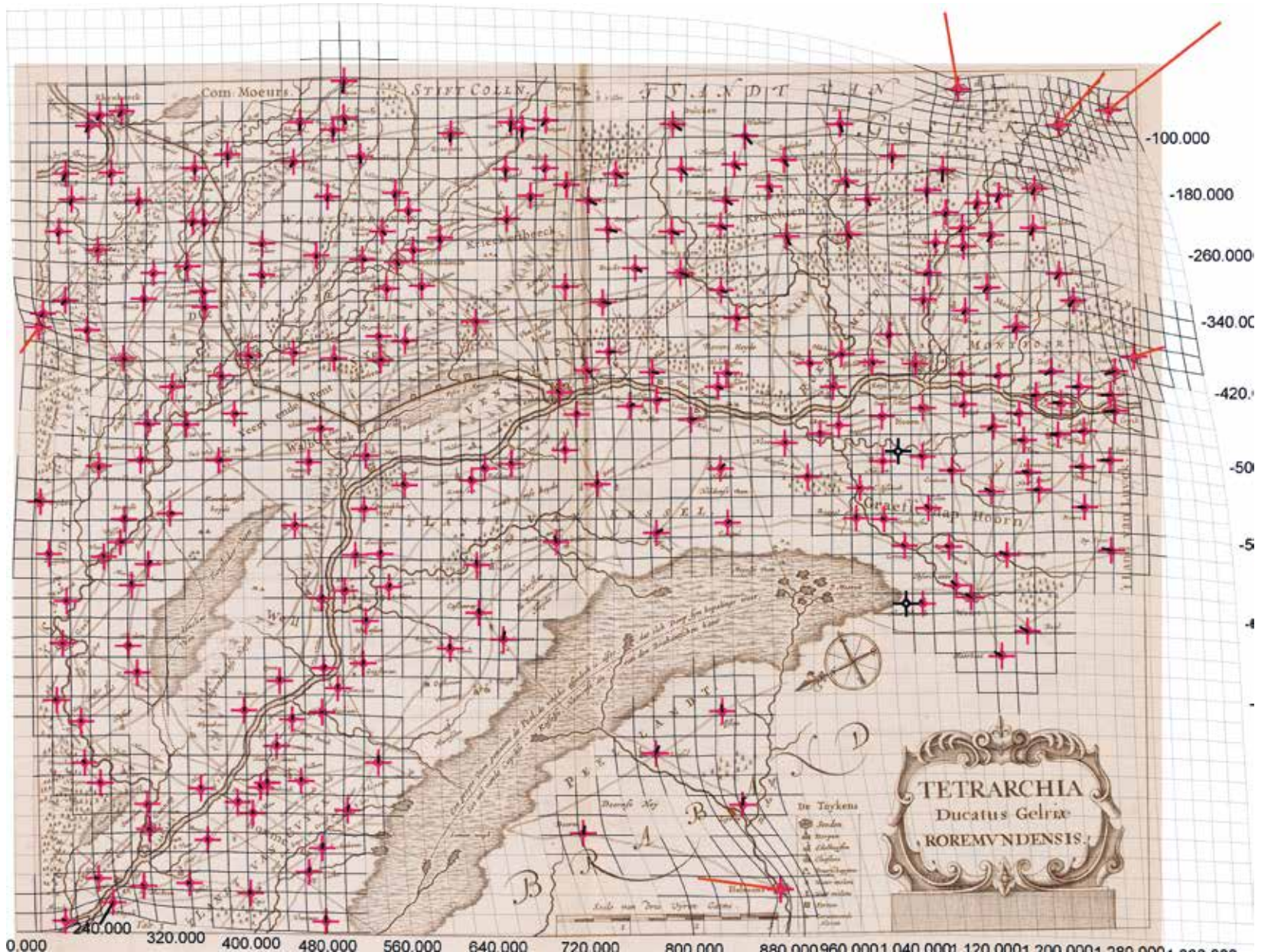
Deze kaart van het Overkwartier, uitgegeven door Johannes Janssonius in 1644, is rechtstreeks gebaseerd op de kaart van Isaac van Geelkercken. Janssonius was in het bezit van de originele koperplaten van de kaarten uit de *Historiae Gelricae*, omdat hij de opdracht voor het graven van de kaarten gekregen had. *Ducatus Gelriae: pars secunda quae est Ruremondensis*, 1644

Arnhem, Gelders Archief, 0509-254-0001, Isaac van Geelkercken, Johannes Janssonius, Public Domain Mark 1.0 licentie

ontwikkelde zich de Staten van Gelre en Zutphen met vertegenwoordiging van de vier kwartieren en een belangrijke stem voor de steden. In 1543, bij het verdrag van Venlo, moest Gelre afgestaan worden aan Karel V, en het werd daarmee, inclusief het Overkwartier, een deel van het Bourgondisch-Habsburgse Rijk. Er werd een stadhouder aangesteld, een eigen Gelders Hof en uiteindelijk een Gelderse Rekenkamer. Gedurende het grootste deel van de Tachtigjarige Oorlog bleef de stad Roermond aan Spaanse zijde. Zowel Roermond en omgeving als de stad

Venlo ten noorden daarvan, gingen ten gevolge van belegeringen en veroveringen meerdere malen over in andere handen. Zo moest Roermond in 1572 zijn poorten openen voor de Prins van Oranje en werd ze in 1632 veroverd door prins Frederik Hendrik, waarna ze tot 1637 onder Staatse controle bleef.⁷¹ Daarna viel de stad weer onder de Spaanse Nederlanden.

De kartering van het Overkwartier loopt tot aan Isaac van Geelkercken parallel met die van het hertogdom. Van Deventer karteerde in 1550 het gebied op basis van eigen opmetingen. In het Historisch Centrum Limburg in Maastricht bevindt zich een kaart van een gedeelte van Midden-Limburg, die toegeschreven wordt aan Jacob van Deventer.⁷² Zijn opvolger Christiaan sGrooten nam het gebied gedetailleerd op in zijn Brusselse atlas in 1592, echter niet op grond van nieuwe opmetingen. Ook van Balthasar Floris van Berckenrode (1591/92-1644) wordt vermoed dat hij voor zijn kaart van Gederland geen nieuwe opmetingen gedaan geeft, maar wel dat hij ervoor door het hertogdom gereisd is.⁷³ De kaart van Isaac van Geelkercken

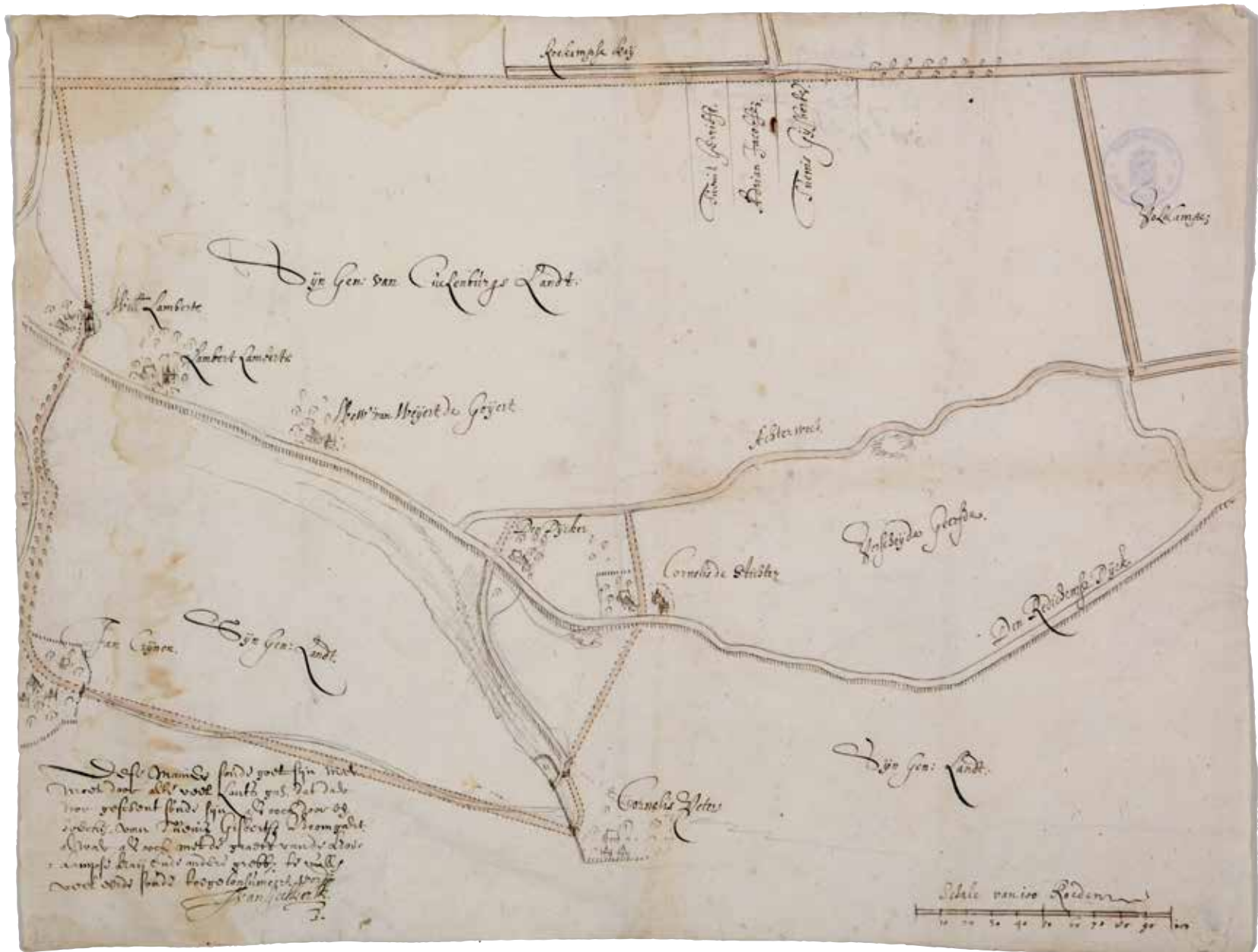
Afbeelding 12.

Met behulp van de software MapAnalyst is de kaart van het Overkwartier van Isaac van Geelkercken uit 1639 (afbeelding 10) vergeleken met die van de uitgave van Johannes Janssonius uit 1644 (afbeelding 11). De in de kaart gemerkte toponiemen werden met elkaar verbonden. Uit het regelmatig patroon van het grit blijkt, dat de beide kaarten overeenkomen voor wat betreft het grootste deel van de kaart. Alleen aan de randen van de kaart zien we afwijkingen. Hier heeft Janssonius de kaart aangepast of laten aanpassen. Dit blijkt ook uit de rode vectoren die de afwijkingen van een aantal plaatsen aangeven, onder andere Geilenkirchen en Nieuwstad.

uit 1639 is de eerste zelfstandige kaart van het Overkwartier. Nadat de kaart in verkleinde vorm in 1654 door Nicolaes van Geelkercken uitgegeven werd in de Nederlandse vertaling van de *Historiae Gelricae*, de XIV boeken der *Geldersse geschiedenissen* van Arend van Slichtenhorst (Arnhem, 1654), werd deze in de meeste Nederlandse atlassen opgenomen, onder andere door Janssonius (die de uitgave van de *Historiae Gelricae libri XIV* verzorgd had) en Cornelis Dankert in 1656.⁷⁴

Twee kaarten staan in directe relatie tot de kaart van het Overkwartier omdat ze er rechtstreeks op gebaseerd zijn: de kaart van Johannes Janssonius uit 1644 en die van Joan Blaeu uit 1662. Janssonius had de opdracht voor het graveren van de kaarten voor de *Historiae Gelricae* gekregen en was in bezit van de originele koperplaten. Daarom kon hij zijn kaart van het Overkwartier *Ducatus Gelriae: pars secunde quae est Ruremondensis* slechts vijf jaar na het verschijnen van de *Historiae Gelricae* uitgeven.

Hoewel de kaart in eerste instantie identiek lijkt aan die van Isaac, vallen bij nader inzien een aantal zaken op. Ten eerste is de tekst in de cartouche gewijzigd van *Tetrarchiae Ducatus Gelriae ROREMUNDENSIS* naar *DUCATUS GELRIAЕ par fecunda quae est 'RUREMONDENSIS'*. De cartouchetekening is ongewijzigd gebleven, maar op een sokkel geplaatst waarin de schaal aangegeven is. Deze schaal aanduiding is niet meer in een schaal van drie uren gaans, maar er is een dubbele schaal aanduiding voor in de plaats gekomen: de ene in *Milliaria Germanica*

Afbeelding 22.

Ontwerp voor de nieuwe dreven bij het kasteel van Culemborg, eerste variant, Isaac van Geelkercken, ca. 1640

Arnhem, Gelders Archief, 0370-4547A-0006, Isaac van Geelkercken, Public Domain Mark 1.0 licentie

voor het aanleggen van een nieuwe kruidentuin voor het kasteel Culemborg, omstreeks 1633.¹¹⁷

Het ontwerp was van Huybrecht van Baden, terwijl Isaac de nodige opmetingen voor dit project gedaan had. Dit was dus in alle opzichten een 'normale' landmetersklus. Bij het project van de nieuwe dreven lag dit anders. Hier moesten nieuwe lanen geprojecteerd worden, waarbij Isaac een procedé toepaste dat we hem later (vooral bij zijn vestingbouwkundige activiteiten in Noorwegen) zullen zien herhalen: hij presenteerde verschillende ontwerpopties, in dit geval twee.

Het ene, het ideaalvoorstel, laat kaarsrechte lanen zien (afb. 22). In zijn toelichting op de kaart vermeldde Isaac een aantal

nadelen van dit voorstel, zoals het doorsnijden van de percelen van verscheidene eigenaren, met alle gevolgen van onteigening en afkoop van dien. Hij gaf daarom in een tweede kaart een alternatief, waarbij de lanen zodanig verlegd werden, dat het doorsnijden van eigendommen van derden zo veel mogelijk voorkomen kon worden (afb. 23). Overigens bevinden zich in deze map nog twee kaarten van een andere landmeter, Daniël Schillincx, die vaker opmetingen voor de graven van Culemborg had gedaan. De samenhang tussen het werk van beide landmeters is niet duidelijk vast te stellen. Eveneens is onduidelijk op welk moment de kaarten ontstaan zijn. Beide kaarten zijn, net als die van het ontwerp voor de kruidentuin, ten onrechte aan Nicolaes van Geelkercken toegeschreven, ondanks dat beide projecten Isaacs signatuur dragen.¹¹⁸ Het

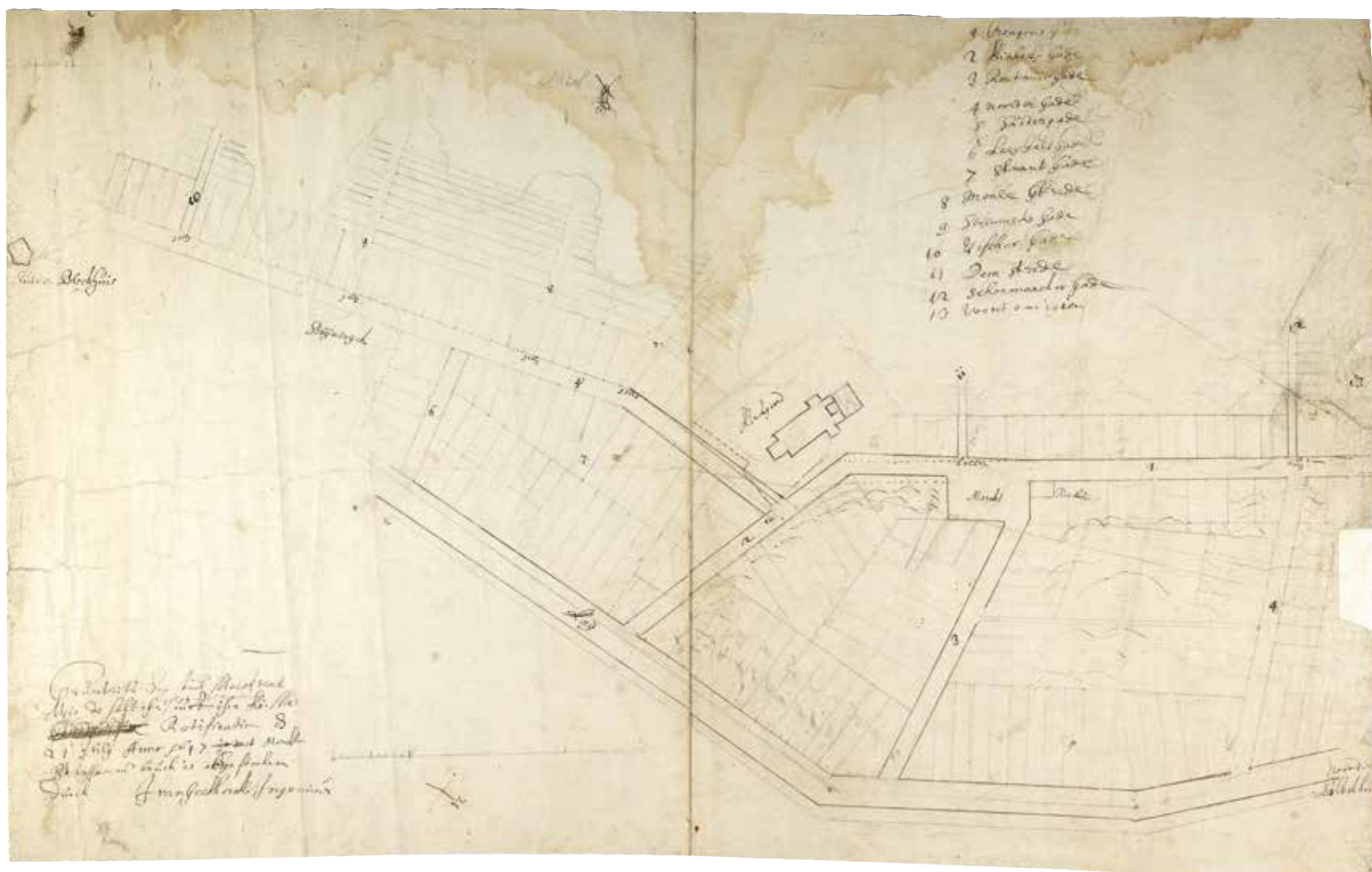
Afbeelding 37.
Maestran, plan voor de wederopbouw na de brand van 1643, Isaac van Geelkercken, 1644
Kopenhagen, Det Kongelige Bibliotek, Afdeling Kort og tegning, III3, I31, 161-0-1644/1

1644 tekende hij hiervoor een voorstel dat grotendeels voortborduurt op het middeleeuwse stratenplan, enerzijds omdat enkele middeleeuwse gebouwen zoals de oude Franciscanerkerk nog steeds op hun plek stonden, anderzijds omdat de geografisch-economische omstandigheden onveranderd waren gebleven (afb. 37). Wel bepaalde Isaac 'dat de straeten in Maestran soo geordonneert worden, waer het nodich is op 2 ofte 2 ½ roeden ofte van 12 tot 15 ellen. Voort dat de Marckt na proportion, als ook het Raethuis haer behoorlijke breete ende lengte crijcht, Ende het selve aff te steecken op Ratificatie van Ihre Co: Maiest:'.¹⁹⁸ Op de plattegrond zijn twee alternatieven te zien voor het stratenplan van het nieuwe Maestran.

Lorenzen gaat er in zijn uitgebreide beschrijving vanuit dat beide voorstellen van Isaacs hand zijn.¹⁹⁹ Daar valt wel het een en ander bij op te merken. De plattegrond is met grote zorg uitgevoerd in verschillende kleuren en met sierlijke letters en

het is daarom bijzonder dat de plattegronden twee verschillende stratenplannen kent, waarbij het plan in zwarte inkt nogal lukraak over dat in gele kleur is aangebracht. Uit veel bewaard gebleven kladdocumenten waarop Isaac van Geelkercken allerlei kalligrafische oefeningen uitvoert blijkt dat hij grote waarde hechtte aan de uitvoering van zijn letters.²⁰⁰ Daarnaast heeft hij nauwkeurig verschillende details op het eiland aangebracht, zoals bijvoorbeeld twee windmolens. Het plan van Maestran was naar alle waarschijnlijkheid de eerste proeve van bekwaamheid die de nieuwbakken koninklijke ingenieur rechtstreeks naar de koning liet sturen. Voor deze gelegenheid was een aantrekkelijke en met zorg uitgevoerde plattegrond op zijn plaats. Het lijkt daarom onwaarschijnlijk dat Isaac op deze met zorg uitgevoerde plattegrond twee alternatieven door elkaar heeft aangebracht die bovendien weinig van elkaar afwijken. Het lijkt eerder voor de hand liggend dat het in zwart ingetekende alternatief naderhand eigenhandig door Christiaan IV is aangebracht. Nadere bestudering van de plattegrond bevestigt dat de zwarte lijnen naderhand over de gekleurde zijn aangebracht. Dit alternatief is over de gele belijning getekend en dus het laatst aangebracht.

De persoonlijke interesse van de koning blijkt duidelijk uit het feit, dat hij in een brief van 4 april 1646 aan stadhouder Sehested

Afbeelding 38.

Maestrant, geratificeerde uitwerking van het nieuwe plan, Isaac van Geelkercken, geratificeerd 21 juli 1647

KBK, Afd. kort og tegning, 1113, 131, 161-0-1647/1

informatie vroeg over de herbouw van zowel de steden Kongely, Uddeval (tegenwoordig Uddevalla) als Maestrant en aangaf van plan te zijn naar Noorwegen af te reizen om de situatie zelf in ogenschouw te nemen.²⁰¹ In een brief van 19 januari 1647 is er sprake van een 'abrits' (schets, plattegrond) als leidraad voor de bouwactiviteiten, waarbij er nadrukkelijk in steen gebouwd moest worden.²⁰² In de nieuwe privileges voor de stad Maestrant van 24 februari 1647, waarin huidige en toekomstige bewoners van Maestrant overigens voor tien jaar belastingvrijheid kregen, werd niet alleen nogmaals vastgesteld dat er in de toekomst slechts in steen gebouwd mocht worden, maar dat dit ook nadrukkelijk moest gebeuren 'eften Kgl. Maj.s egen Afrids' (naar zijne Koninklijke Majesteits eigen schets).²⁰³ Ook dit is weer een sterke aanwijzing van de persoonlijke bemoeienis van de koning met het ontwerp. Of dit zodanig geïnterpreteerd moet worden dat Christiaan IV de schets eigenhandig gemaakt heeft, dan wel dat het hier een door de Majesteit geratificeerde,

maar door een ander getekende, plattegrond betreft, is niet met zekerheid vast te stellen. Feit is dat er van een door Christiaan getekende schets geen exemplaar overgeleverd is, maar dat er wel een handgetekende plattegrond bestaat van Maestrant van 21 juli 1647 die door Isaac van Geelkercken ter plekke is opgemeten en op kaart gesteld en door de koning geratificeerd (afb. 38).²⁰⁴

Op de plattegrond van 1647 is niet het hele Maestranteiland weergegeven (zoals in 1644), maar alleen de oostzijde waar de stad Maestrant moest herrijzen. Uit het door de koning geratificeerde plan blijkt dat voor de 'koninklijke' variant van de plattegrond van 1644 gekozen is. Hierin loopt vanuit Langbrück, een havenpier aan de noordzijde van de stad, een hoofdstraat zuidwaarts naar de kerk die vervolgens scherp oostwaarts richting de kust afbuigt. Een tweede hoofdstraat loopt aan de kustzijde en volgt deze kust in twee flauwe knikken. Beide hoofdstraten ontmoeten elkaar aan de kust ten oosten van de kerk (waarbij de kustweg nog een stuk doorloopt) en worden met elkaar verbonden door twee dwarsstraten, waarvan de meest zuidelijke ten noorden van de kerk bij een marktplaats uitkomt. Ten zuiden van de kerk loopt nog een verlengde van de westelijke hoofdstraat door tot aan het Zuiderblokhuis, een (waarschijnlijk door

Colofon

Isaac van Geelkercken (1615-1672). Landmeter aan het hof van Gelderland, ingenieur des konings in Noorwegen is deel 2 in de reeks Kaarthistorie. De reeks staat onder redactie van Marissa Griffioen, Djoeke van Netten, Anne-Rieke van Schaik, Martijn Storms en Bram Vannieuwenhuyze.

Uitgave
WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Dit boek verschijnt in samenwerking met:
Stichting Explokart, verbonden aan het Allard Pierson
en de Universiteit van Amsterdam
www.explokart.nl
www.allardpierson.nl

Financiële steun werd verkregen van:
Constantijn van Nispen Fonds
Stichting Martens van Sevenhoven
Stichting Menno van Coehoorn

Tekst
Martin Hendriks

Vormgeving
A10Design (Albertine Dijkema)

Stichting Menno van Coehoorn
Opgericht 18 april 1932

W BOOKS

© 2025 WBOOKS Zwolle / de auteur

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2025.

ISBN 978 94 625 8683 3
NUR 680, 693

Afbeeldingen op de cover, achterkant en schutbladen

Cover boven:

Fragment van de *Kaart van een gedeelte van het Nederrijkswald*, Isaac van Geelkercken, 1662. Arnhem, Gelders Archief, 0012-531-0006, Isaac van Geelkercken, Public Domain Mark 1.0 licentie.

Cover onder:

Bergen, kaart met fortificatievoorstellen, Isaac van Geelkercken, februari 1653. NB Oslo, Kartsamlingen, kart 2320a.

Schutblad voor:

Uitbreidingsvoorstellen voor de vesting Akershus en de stad Christiania, Isaac van Geelkercken, ca. 1650, Kopenhagen, Det Kongelige Bibliotek, 112, 125, 21-0-1650/1.

Fragment van het plan voor de wederopbouw van Maestran na de brand van 1643, Isaac van Geelkercken, 1644. Kopenhagen, Det Kongelige Bibliotek, Afdeling Kort og tegning, 1113, 131, 161-0-1644/1.

Schutblad achter:

Fragment van de plattegrond van *Het goed Duicklenburg onder Hengelo*, Isaac van Geelkercken, 1642. Arnhem, Gelders Archief 0124-5208-1644-2, Isaac van Geelkercken, Public Domain Mark 1.0 licentie.

Kaart van een rijswaard tegen de Koewaard onder Brummen, Isaac van Geelkercken, 28-29 oktober 1657. Arnhem, Gelders Archief, 669-0004, Isaac van Geelkercken, Public Domain Mark 1.0 licentie.

Backcover

Fragment van de *Kaart van de invaart naar Göteborg*, Isaac van Geelkercken, ca. 1651. NB Oslo, Kartsamling, Kart 2305.

De Boekens Enck

H
Laickings steed

Laickings Bleck

hoorende to

Spitholt

Hoe wordt de zoon van een Amsterdamse uitgever achtereenvolgens gezworen landmeter van de stad Nijmegen, vestingingenieur in Deense koningsdienst, postmeester-generaal in Noorwegen en ten slotte algemeen landmeter aan het Hof van Gelre? Dat is het fascinerende relaas over het leven en werken van Isaac van Geelkercken (1615-1672).

Het verhaal voert ons mee in de wereld van landmeters, kaartmakers, vestingbouwers en zakenlieden in het midden van de zeventiende eeuw en legt meer dan één link tussen de geschiedenis van de Republiek en Noorwegen. Ruim 140 handgetekende kaarten, schetsen en vestingontwerpen vertellen over de invloed van Nederlanders in de Scandinavische vestingbouw, maar ook over de manier waarop in het hertogdom Gelre en graafschap Zutphen waterbouwkundige werken, landboekhouding en grensdisputen in kaart gebracht werden. Bovendien krijgt de lezer een beeld van zowel de Nederlandse als Deens-Noorse politieke verhoudingen in die turbulente periode.

Martin Hendriks woonde ruim zestien jaar in Noorwegen en reconstrueerde het verhaal van Isaac van Geelkercken aan de hand van archiefstukken uit onder andere Oslo, Kopenhagen, Stockholm, Amsterdam, Arnhem en Leiden. In 2020 promoveerde hij aan de Open Universiteit in Heerlen op dit onderwerp.

9 789462 586833
WBOOKS.COM

